

Юлія КУЗЬМІНА
магістрант кафедри журналістики
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
(м. Київ),
науковий керівник –
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент Антоніна Іващук

УДК 007 : 304 : 070

НОСТАЛЬГІЯ ЗА РАДЯНСЬКИМ СОЮЗОМ В РОСІЙСЬКІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

Статтю присвячено феномену ностальгії за радянським минулим в російській журналістиці. Звернено увагу на соціальні та економічні причини виникнення явища ностальгії на пострадянському просторі загалом. Проаналізовано цілі використання мотивів туги за Радянським Союзом в російській журналістиці.

Ключові слова: ностальгія, Радянський Союз, російська журналістика, пострадянські країни.

В умовах економічної та соціальної нестабільності та неприхованого побутування у світі ідеології панамериканізму країни пострадянського простору все частіше звертаються до спогадів про заслуги Радянського Союзу. Ці спогади викликають стан масової ностальгії. В силу потужності хвилювань, що переживає людина під час ностальгійних поривань (раніше ностальгію навіть зараховували до хвороб), ностальгія здатна робити психіку людини вразливою і навіть призводити до однієї з форм ескапізму. Враховуючи це, ностальгійний стан може слугувати причиною для маніпуляцій. Тому дуже важливо розуміти природу ностальгії, цілі та характер використання ностальгійних мотивів в журналістиці.

Серед досліджень природи ностальгії чільне місце займають наступні роботи: робота Є. В. Новікової “Моральний смисл ностальгії” (2009) присвячена етичним та філософським аспектам ностальгії. Праця А. Чикішевої (2009) розкриває природу проявів ностальгії в пострадянській масовій культурі. Д. Лоуенталь (2004) розкриває вплив реліктів минулого на свідомість людини. С. Бойм (1999) зачіпає питання генезису ностальгії, подає класифікацію ностальгії (реставраційна, іронічна). О. Лисікова (2011) акцентує увагу на причинах виникнення ностальгії, розглядає ностальгію через категорію “втраченого колективного дому”. О. Молчанова (2011) розглядає ностальгію як спосіб “воскрешати” минуле та характерний симптом постмодерністського суспільства.

Мета статті – проаналізувати природу ностальгії, причини її виникнення в пострадянському просторі, цілі присутності ностальгійних мотивів, їх характер у російській журналістиці.

З висоти набутої незалежності країни пострадянського простору по-різному оцінювали своє соціалістичне минуле. Спочатку ейфорія, принесена першими роками незалежності, сприяла формуванню сприйняття Радянського Союзу як глобальної помилки. Б. Єльцин заявив, що радянський період був нічим іншим, як «невдалим

експериментом, який не варто було проводити в такій великій країні”, а серед, втішеного проблісками свободи народу, поширилися думки, на кшталт “краще б Ленін взагалі не народжувався” [2, с. 85].

Однак, пізніше з’ясувалось, що не менш помилковими були думки про можливість переходу до капіталізму лише за допомогою видання декількох указів. Дуже швидко на пострадянському просторі звичним явищем стала ностальгія за минулими часами [2, с. 86]. Дж. Боффа пише, що в східних областях України можна навіть почути наступне: “Я не українець, не росіянин, я – радянська людина”. Щодо Росії, то Боффа відмічає ностальгію за “залізною рукою”: “Туга за всевладним диктатором властива не лише простим громадянам Росії. В інтелігентних колах Москви вже шириться хвала на адресу “чилійської моделі” і схвальні відгуки про генерала Піночета. Актор, режисер М. Міхалков, прихильник національної ідеї, навіть не погребував такою заявою: “В Росії неможливо змусити дотримуватись законів, не застосовуючи терору” [2, с. 85].

У широкому розумінні під ностальгією розуміють почуття туги за минулим, бажання повернутися в те складне сплетіння простору-часу, з яким пов’язані найбільш теплі спогади з минулого. Ностальгія сприймається як утопія, звернена не в майбутнє, а в минуле, а також проекція часу на простір [1, с. 91].

О. Лисікова називає об’єктивні причини звертання до радянського минулого. На її думку, ностальгія заповнює нішу складного на сьогодні поняття Батьківщини. Необхідність адаптації до нових соціально-економічних умов призводить до пошуків метафізичної батьківщини, що знаходиться на кордоні місця і часу [7]. Г. Лукач теж говорить про «трансцендентну бездомність» сучасної людини в умовах глобального села [1, с. 4]. Б. Єльцин, який так ревно виступав за ліберальні ідеї, у свій час теж визнав, що в силу розладнаності контактів між народами, які ще не так давно вважалися братськими, виникає комплекс сирітства [2, с. 86].

Причини цього явища можуть бути різні, але на першому місці прийнято звертати увагу на економічні передумови. Адже факт, що більшість країн пострадянського простору належать до категорії “країни, що розвиваються”, говорить про економічні складнощі, з якими зіштовхнулися колишні члени Радянського Союзу.

Ще однією з найпопулярніших причин ностальгії називають відгуки в закордонній пресі про пострадянські країни як про “розбите корито”, що викликають почуття великого історичного програшу. Так, Дж. Боффа наводить наступну цитату із щотижневика “Time”: “Не пройшло й трьох років, як Росія, що скинула з себе комуністичне ярмо, загрузла в найбільш важкій за свою тисячолітню історію фінансовій, політичній і духовній кризі. Економіка розхитується, як боксер в нокдауні. Злочинність і корупція зростають. Громадяни, які недавно були гордими за свій світовий статус, відчувають себе на задвірках світової сцени й змушені примирюватися з принизливим зведенням їх країни з рівня наддержави на рівень жебрака” [2, с. 95].

С. Вальцев заперечує вищенаведені причини і називає свою, корінну, на його думку: “Ми тужимо не через те, що зруйнована економіка, армія, культура, наука, соціальна сфера, так як багато хто не відчуває цього на собі. Не відчувають поки не проїли до кінця радянський фундамент. Ми тужимо, перш за все тому, що в Росії побудоване ментально антиросійське суспільство” [3]. Тобто він підкреслює звичність для росіян авторитарного підходу до управління та несприйняття демократії.

Щодо інших країн – колишніх республік Радянського Союзу, то він зазначає, що саме з цієї причини (чужорідність демократії для росіян) ностальгія та втеча в себе процвітає найпродуктивніше там, де проживає найбільша частка російськомовного населення. З приводу непридатності демократії в Росії відомий діяч партії кадетів П. Мілюков колись слушно підкреслив: “Сталін є геніальним політиком, оскільки він відчув

одну найважливішу річ для будь-якого політика: Сталін повернув Росію в русло традиційного їй суспільства” [3]. Сьогодні журналістика пострадянських країн часто використовує мотиви ностальгії за Радянським Союзом. Окрім реального бажання журналістів висловити тугу за втраченими часами, цілі появи таких мотивів можуть бути різні. Наприклад, спостерігаючи за роботою російського каналу “Ностальгія”, можна помітити маніпулятивні цілі такої спекуляції минулого. Російський канал “Ностальгія” підмінює спогади про молодість спогадами про СРСР. Підмінює приватне життя на ідеологію. Навіює думку про невіддільність приватного життя від ідеології, особистого – від державного і цим самим легітимізує втручання держави в індивідуальну сферу людини.

Враховуючи те, що на думку багатьох російських політологів, зокрема Миколи Злобіна, холодна війна ніколи не закінчувалася, а війни сьогодні переміщуються в інформаційне поле. Можна припустити, що ностальгійні мотиви за радянським минулим використовуються також Росією як зброя проти дифузії демократії та запобігання симпатизуванню західним цінностям. Так, російський публіцист С. Кара-Мурза підкреслює мінуси демократії, роблячи акцент на монетизацію людини в умовах ринкової економіки: «Що ж відбулось при виникненні суспільства ринку (Заходу). Найголовніше, що людина перестала бути членом общини, а стала індивідуумом. Одночасно вона – товар на ринку і має ціну, в залежності від попиту і пропозиції» [5].

Ностальгія може використовуватися також на захист цінностей і моделі виховання, що склалися історично. Це захисна реакція на руйнування закладених радянською ідеологією пріоритетів. Наприклад, ось що пише російська публіцистка Т. Толстая: «Нічого не було, навіть книги були в дефіциті. Але читали, а зараз все маємо, але народ не читає. Чому так?». За допомогою цієї фрази авторка підкреслює, що сьогодні нема дефіциту, є будь-які товари, але люди, виховані на західних цінностях, не вміють з розумом використовувати ці блага. Ностальгійні мотиви за Радянським Союзом також пропагуються в Росії, аби виправдати деяких відомих репресіями історичних постатей і тим самим легітимізувати сьогоднішній авторитарний підхід до управління. Мовляв, на помилках не вчимося, бо то була не помилка, або ж: сьогодні править авторитарний лідер, бо історія показує, що за таких живеться добре.

Так, наприклад, на виправдання вождів Радянського Союзу часто російськими публіцистами наводиться щось на кшталт цього: “Ніхто на Заході паплюжити свою історію не буде, хіба що, як виняток, для створення видимості. І Наполеон для французів буде завжди великим, не зважаючи на те, що, врешті-решт, програв війну і поставив Францію в принизливе становище, пославши на загибель в своїх безкінечних військових походах третину дорослого чоловічого населення. У нас теж є чим пишатися” [3].

У зв’язку з тим, що Росія сьогодні створила Митний Союз, деякі політологи вважають це спробою відновити Радянський Союз. С. Бойм стверджує, що ностальгія може бути націлена і на спроби повернення в міфічний колективний дім [1, с. 6]. Відштовхуючись від цього, можна робити висновки, що деякі ностальгійні мотиви пропагуються Росією, щоб було зручніше на уламках колишнього братерства сконсолідувати країни-об’єкти геополітичного інтересу Росії навколо нового наднаціонального утворення. Ось що пише інтернет-видання “Газета. Ru”: “Люди і так регулярно знищують одне одного під прикриттям релігійних, політичних фантомів, щоб помножити це насилля. В СРСР не просто пропагували дружбу народів – їх називали братськими. Переведіть сьогоднішні події на радянську мову, і ви отримаєте чудову абсурдистську конструкцію...” [4].

Журналістика експлуатує ностальгію також з метою підміни реальності і відвернення уваги від внутрішніх проблем. Так, О. Молчанова зазначає, що залучаючи

нові джерела до спогадів, людина поступово заміщує їх імітацією реальності. Така експлікація направлена на забуття реальності, людина починає жити фактами минулого [8]. Ось що пише, наприклад, російський публіцист С. Вальцев: “Взагалі, радянський період був вершиною могутності російської держави. Ми стали першими в багатьох галузях: в науці, космосі, економіці, мистецтві. І головне – ми почали себе поважати. З біллю в серці я дивився по телебаченню опитування, що не так давно проводилось на вулицях Вашингтона. Респондентам показували прапор Росії і запитували: “Чий це прапор?” Ніхто не міг відповісти” [3]. Так, автор замінює сьогодення спогадами про минулі заслуги, намагаючись спроектувати на теперішнє фантом колишньої слави, і цим самим покращити бачення сьогодення.

В ході дослідження було з’ясовано причини появи ностальгії на пострадянському просторі: економічні негаразди, сприймання Росії Заходом як країни, що програла холодну війну, комплекс сирітства, повернення через спогади до трансцендентної батьківщини. Встановлено маніпулятивний характер та превентивний характер (з метою запобігання поширенню прозахідних цінностей) використання ностальгійних мотивів у російській журналістиці. Розкрито цілі ретроспекцій у радянське минуле в російській журналістиці: підміна реальності, поширювання на Митний Союз іміджу нового колективного дому, легітимізування авторитарного підходу до керування як зброї в холодній війні, яка, за деякими політологами, не закінчилась.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойм С. Конец ностальгии? Искусство и культурная память конца века: случай Ильи Кабакова / С. Бойм – М. : Наука, 1999. – 120с.
2. Боффа Дж. История Советского Союза. Том 2 / Дж. Боффа. – М. : Аспект Пресс, 1990. – 98с.
3. Вальцев С. В. Советский Союз, который мы потеряли/ С. В. Вальцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ereading.ws/chapter.php/1026417/37/ыValcev__Sovetskiy_Soyuz%2C_kotoryu_my_poteryali.html
4. Газета. Ру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta.ru/comments/column/novoprudsky/5731457.shtml>
5. Кара-Мурза С. Г. Опять вопросы вождям / С. Г. Кара-Мурза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-reading.ws/bookreader.php/25432/Kara-Murza__Opyat'_voprosy_vozhdyam.html
6. Лоуэнталь Д. Прошлое – чужая страна / Д. Лоуэнталь. – СПб. : Фонд «Университет», «Русский остров», «Владимир Даль», 2004. – 60 с.
7. Лысикова О. В. Путешествие в СССР: ностальгия по советскому в культурных практиках туризма/ О. В. Лысикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ram/ticket/40/1398632335e71035256fd40988b55e4cf0618df735/%D0%BF%D1%83%D1%82%D0%B5%D1%88%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B5.pdf>
8. Молчанова О. В. Искусство забывания, или ностальгия по советскому мифу / О. В. Молчанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academia.edu/1488373/>
10. Толстая Т. Н. Куда делся «совок», когда исчез Союз / Т. Н. Толстая [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ereading.ws/bookreader.php/1013407/Tolstaya__Kuda_delsya_sovok%2C_kogda_ischez_Soyuz.html

Юлия Кузьмина

Ностальгия за Советским Союзом в русской журналистике

Статья посвящена феномену ностальгии за советским прошлым в русской журналистике. Обращается внимание на социальные и экономические причины появления ностальгии на постсоветском пространстве вообще. Проанализировано характер и цели использования ностальгических мотивов по Советскому Союзу в русской журналистике.

Ключевые слова: ностальгия, Советский Союз, русская журналистика, постсоветские страны.

Julia Kuzmina

Nostalgia for the Soviet Union in Russian Journalism

Article devoted to the phenomenon of nostalgia for the Soviet past in Russian journalism. Draws attention to the social and economic causes of the Soviet nostalgia at all. Analyzed the nature and purpose of using the nostalgic motives for the Soviet Union in Russian journalism.

Keywords: nostalgia, the Soviet Union, Russian journalism, past-Soviet countries.